

Läroverksflickor, läroverksgossar

Elevattityder till köns skilda förutsättningar. Samundervisningens debatter ur ett elevperspektiv under perioden 1870-1927.

Avhandlingsplan

Presenterat vid högre seminariet i didaktik, pedagogik och utbildningssociologi,
2007-11-27

Sara Backman Prytz

Doktorand i utbildningssociologi

Institutionen för utbildning, kultur och medier (EDU)

Uppsala universitet

E-post: sara.prytz@edu.uu.se

Bakgrund och syfte.....	2
Tidigare forskning	3
Metod och material.....	5
Elevtidningar	6
Studentskrivningar	7
Elevföreningsprotokoll.....	8
Teori	8
Genus.....	8
Kapital	9
Utbildningsrummet.....	9
Strategier	9
Debatten - teman	10
Sedlighet.....	10
Begåvning.....	11
Livsuppgifter	12
Fysik.....	13
Sammanfattande avslutning	15
Litteratur.....	16

Bakgrund och syfte

1800-talet kom att bli århundradet då ett autonomt utbildningsfält växte fram i Sverige. Eftersom det var ett framväxande fält, var det också ett fält i drastisk förändring. Flickskolornas inträde på fältet kom särskilt att förändra och radikaliserade hela utbildningsrummet. I mitt avhandlingsarbete har jag för avsikt att närmare studera en period som utbildningspolitiskt och ur samundervisningsperspektiv var mycket omvälvande, åren 1870-1927; det vill säga tiden från att flickor fick studentexamensrätt och fram till att flickor enligt riksdagsbeslut fick tillträde till statliga läroverk. De möjligheter flickor hade till utbildning motsvarande gossläroverken under denna period bestod i privata högre flickskolor med dimissionsrätt.¹ För enkelhetens skull kommer jag dock att kalla dessa för "flickläroverk" i detta PM. Som statistisk bakgrund kan nämnas att nästan dubbelt så många pojkar som flickor återfanns i de högre klasserna under 1880-talet.² Hur utvecklingen i elevantal på flickläroverken såg ut under de kommande åren för min undersökning har jag tyvärr inte hittat någon tydlig statistik för, men jag har för avsikt att närmare utreda detta. Dock kan jag utifrån Marie Nordströms avhandling konstatera att det årliga antalet kvinnliga studenter under perioden 1871-1903 aldrig översteg 100, samtidigt som antalet manliga studenter per år under samma period varierade mellan 500 och 1000.³

Under perioden för min undersökning var flickskolor och flickors rättigheter till likvärdig utbildning temat för ofta återkommande debatter i det offentliga rummet, i form av riksdagsdebatter, arrangerade offentliga debatter och skolmöten.⁴

I dessa debatter tycker jag mig ha kunnat urskilja ett antal teman beträffande samundervisningen och flickors förutsättningar för likvärdig utbildning. Dessa teman är sedlighet, begåvning, livsuppgifter och fysik. Min avsikt är att studera hur dessa teman i skolrummet diskuterades av eleverna själva. Var det så att de frågeställningar som var närvarande i den offentliga debatten hade en motsvarighet i elevernas eget uttryckta texter, och går det att hitta motsvarigheter i debattens syn på flickors och pojkars skilda förutsättningar till undervisning i elevernas egna attityder? Syftet med denna studie blir att försöka skildra elevernas egna attityder och ideal utifrån de frågeställningar som användes för att debattera mot eller för deras likvärdighet, så som dessa attityder och ideal kommer fram i

¹ Det fanns även möjlighet för flickor att avlägga studentexamen som privatist vid gossläroverken.

² I klass I-VII år 1886 gick totalt 7176 elever i de högre flickskolorna, samt 12 981 elever vid de allmänna läroverken. Richardson, 1963, s. 223

³ Nordström, 1987, s. 29 Se även Kyle & Qvist, 1974, tabell 14, s. 75

⁴ Se t.ex. Nordström, 1987, och Kyle, 1972

elevernas egna texter i utbildningsrummet. I fokus står ett genusperspektiv, där jag har för avsikt att jämföra hur flickor respektive pojkar i utbildningsrummet antingen upprätthåller eller försöker omkullkasta rådande dikotomier mellan könen. Jag vill här poängtera att jag inte har för avsikt att studera elevernas syn på samundervisningen, utan samundervisningsdebatterna är enbart en inramning där jag tycker mig ha funnit tydligt uttalade exempel på tidens attityder till flickor och pojkars skilda förutsättningar.

Tidigare forskning

Den svenska utbildningshistoriska forskningen som berör perioden för min undersökning är mestadels koncentrerad till övergripande pedagogiska, politiska och sociala frågor. Den forskning som berör genus uppehåller sig nästan uteslutande vid maskulinitet och manlighetsskapande processer. Min uppfattning är att en mer kvalitativ studie som berör och jämför både flickors och pojkars attityder ur ett genusperspektiv saknas helt. Dock kommer jag i mitt avhandlingsarbete ha god användning för den forskning som redan finns inom ovan nämnda områden.

Bland dem som berört samundervisningens debatter bör särskilt Marie Nordström lyftas fram. Hon har i sin avhandling *Pojkskola, flickskola, samskola: samundervisningens utveckling i Sverige 1866-1962*⁵ redogjort för de offentliga debatter som hölls under perioden, och har givit en grundlig beskrivning av de argument som lades fram för respektive emot samundervisningen. Även Gunhild Kyle har uppehållit sig vid samundervisningens framväxt i Sverige i sin avhandling från 1972, *Svensk flickskola under 1800-talet*. I denna avhandling ligger dock fokus på flickskolornas utveckling från såväl en politisk som en pedagogisk utgångspunkt. Ett klass- och könsperspektiv på svenska läroverk står att finna i Christina Florins och Ulla Johanssons *”Där de härliga lagrarna gro...”* – *Kultur, klass och kön i det svenska läroverket 1850-1914* (1993). I fokus för Florin och Johanssons undersökning står ”frågan om läroverken som ett led i borgerlighetens formering och den sociala konstruktionen av den borgerlige mannen.”⁶ Den kvinnliga elevens perspektiv är sålunda frånvarande i den övergripande undersökningen. Florin och Johansson ser de elevkulturer som finns, med elevföreningar och elevfostran i spetsen, som uttryck för en identitetsskapande manlighetskultur.⁷ För att belysa detta använder sig författarna av ett flertal memoarer och nedtecknade skolminnen. Värt att notera är att de flesta av dessa nedtecknats

⁵ Nordström, 1987

⁶ Florin & Johansson, 1993, s. 13-14

⁷ Jfr Tjeder, 2003, *The power of character – middle class masculinities 1800-1900*

långt efter författarnas skoltid, vilket kan innebära en del källkritiska problem. I mitt eget arbete har jag för avsikt att undvika detta genom att enbart studera källmaterial som författats av elever under deras läroverksår.

I fråga om elevföreningarnas kultur har Maria Sundkvist med sin monografi *Klassens klasser: Gymnasieföreningar i läroverk och gymnasieskolor 1846-1996* (2006) genomfört en undersökning av hur elevföreningarna förändras i takt med att skolformen ändras från att rekrytera en exklusiv elit till att få ett brett rekryteringsunderlag i form av elever från alla samhällsklasser. Även hos Sundkvists ligger fokus på de manliga eleverna, då hon undersökt hur de manliga föreningarna bevarats och förändrats genom åren. Tyngdpunkten i detta verk ligger på gymnasieskolan under 1900-talet, och de kvinnliga läroverkseleverna runt sekelskiftet 1900 lämnas ett marginellt utrymme. Vidare intressant för mitt avhandlingsarbete är Björn Norlins pågående forskning om 1800-talets elevföreningar. I sitt arbete studerar Norlin närmare vilken plats elevföreningar har i läroverkens bildnings- och fostransprocesser. Norlins studie är särskilt intressant då han placerar läroverkseleverna som medskapande aktörer i utbildningsrummet, vilket han motiverar på följande sätt; ”En utgångspunkt i avhandlingsarbetet är förvisningen om att det ligger ett stort värde i att uppmärksamma elever som aktörer i skolans närhet, och att forskning på detta område också kan generera insikter som är av vikt för en bättre förståelse av utbildningssystemets dimensioner både i förfluten och i modern tid.”⁸ Detta är en ståndpunkt som jag själv har för avsikt att ansluta till i och med mitt avhandlingsarbete. I Norlins arbete ligger fokus dels på elevföreningarnas bildningssträvanden, och dels på elevföreningarna som en socialiserande instans. Även här är de manliga eleverna föremål för undersökningen, och kommer att studeras utifrån identitets- klass och manlighetsskapande processer.⁹

Vidare bör även Staffan Wennerholms avhandling *Framtidsskaparna – Vetenskapens ungdomskultur vid svenska läroverk 1930-1970* från 2005 lyftas fram i sammanhanget. Wennerholm har i sin avhandling studerat såväl elevföreningar som elevtidningar som övriga organiserade aktiviteter vid läroverk. Här beskrivs eleverna som aktivt medskapande till en vetenskaplig återväxt, genom den kultur som bland eleverna rådde inom det naturvetenskapliga utbildningsrummet. Utifrån denna slutsats skulle jag i mitt arbete kunna försöka följa eventuella motsvarande tendenser inom genusskapande normer. Även Wennerholm uppehåller sig vid de manlighetsskapande processerna vid läroverken, och han

⁸ http://www.umu.se/histstud/personal/norlin_bjorn.htm

⁹ Norlin, 2006

drar slutsatsen att ”de normer och ideal som framställdes inom vetenskapens ungdomskultur var manligt kodade.”¹⁰

I tidigare och pågående forskning inom ämnet står alltså maskulinitets- och klasskapandet i fokus. I mitt eget avhandlingsarbete har jag för avsikt att lägga lika stor vikt vid de kvinnliga elevernas attityder som vid de manliga elevernas, och utifrån detta jämföra hur dessa attityder kan anknytas till rådande debatter om flickors respektive pojkars skilda förutsättningar, samt hur detta i förlängningen bidrog till att upprätthålla eller omkullkasta rådande genuskontrakt vid läroverken.

Metod och material

Min avsikt är att, genom att studera material där elevernas egna röster gör sig hörda, med hjälp av en komparativ metod undersöka flickors och pojkars attityder och ideal i fråga om specifika teman. Förutom en ren innehållsanalys av elevernas texter kommer jag även lägga vikt vid att analysera språket. Detta för att kunna finna retoriska och stilistiska drag som kan ge ytterligare information om elevernas attityder.

Det källmaterial jag valt ut är uteslutande sådant som producerats av elever själva i utbildningsrummet: elevtidningar, studentskrivningar samt elevföreningsprotokoll. Då det under perioden för min undersökning inte fanns någon uttalad ungdomskultur var det nästan uteslutande i läroverken som tonåringar kunde ge uttryck för sina åsikter och synsätt, vilket leder till att det bör vara en givande arena att studera. Då elevrepresentationen på de skilda läroverken runt om i landet vid denna period var tämligen homogen bör det innebära att jag kan låta utbudet i fråga om källmaterial vara överordnat läroverkets geografiska placering.¹¹ Elevtidningar är ett material som inte finns bevarat i särskilt stor utsträckning, och alltså har jag för avsikt att i första hand finna läroverk där detta material från perioden blivit arkiverat. Tillgången på elevtidningar kommer alltså förmodligen få styra urvalet av läroverk för studien, då studentskrivningarna som material är desto mer lättillgängligt.

¹⁰ Wennerholm, 2005, s. 239

¹¹ Under perioden för min undersökning sker visserligen en förändring i rekryteringen till läroverk, men denna förändring skedde över hela landet. Se Florin & Johansson, 1993, kapitel 8

Elevtidningar

I svenska läroverk fanns från 1800-talets mitt och framåt en stark tradition av att publicera elevtidningar; producerade av skolans elever och med eleverna själva som målgrupp.¹² Tidningarna ger uttryck för elevernas personliga ståndpunkter och uppfattningar i diverse frågor, men är från denna period hittills oanvända som källmaterial.¹³ Jag har för avsikt att jämföra elevtidningar från flick- respektive gossläroverk, då dessa bör ge en föreställning om elevernas attityder på de skilda läroverken. Min avsikt är att koncentrera studiet kring elevtidningar som uttryckligen var avsedda för läroverkets elever, till skillnad från de tidningar som publicerades där målgruppen även var lärare och före detta studenter vid läroverket. I detta material har jag även för avsikt att inkludera elevföreningstidningar. Min förhoppning är att man i elevtidningsmaterialet dels skall kunna finna ämnen som inte läggs fram i forum riktade till lärare och andra vuxna, och dels explicita uttalanden som avslöjar elevernas attityder i dessa ämnen. Att materialet inte är tillrättalagt för att bedömas av lärare är också en stor förtjänst. Elevtidningarnas främsta syften var att nå ut till och roa andra elever, inte att betygsättas. Jag utesluter dock inte möjligheten att även en del elevtidningar granskades och/eller lästes av lärare, vilket eleverna i dessa fall säkerligen var väl medvetna om. Trots denna eventualitet anser jag att elevtidningarna som källmaterial bör betraktas som en klar och tydlig elevröst. Jag har även för avsikt att studera eventuella skilda syften med tidningarna från de skilda läroverken. Man skulle, -försiktigt-, kunna anta att flickläroverkens tidningar hade ett tydligare syfte som identitetsskapande. Då flickläroverken fortfarande vid denna tid var nyinrättade som institutioner och dessutom i viss mån utmanade gossläroverkens position på utbildningsfältet bör det ha funnits en stark vilja att positionera sig, befästa och kanske till och med förbättra sin ställning på fältet. Dessutom bör man ha i åtanke att flickläroverken i större utsträckning drevs privat, och alltså stod i opposition till de statliga läroverken.¹⁴ Säkerligen var detta något som påverkade elevernas föreställningar om identitet och självbild i förhållande till läroverket, och i förlängningen kan detta möjligen även ha varit synligt i elevtidningarna från de skilda läroverken.

¹² Ofta i anslutning till elevföreningar. Se Sundkvist, 2006, kapitel 2

¹³ Ett fåtal elevtidningar från perioden 1930 till 1950-tal har dock studerats av bland annat Wennerholm, 2005, s. 56-59

¹⁴ Kyle, 1972, s. 47

Studentskrivningar

Ett källmaterial som i allra högsta grad bör vara givande att studera är studentskrivningar. Dessa skrivningar var förvisso författade med utgångspunkten att en universitetslärare var mottagare, något som säkerligen påverkade elevernas texter. Förmodligen har de flesta elever lagt sig vinn om att tillrättalägga texten utifrån aktuella bedömningskriterier. Särskilt gäller detta förstås skrivningsämnen som direkt anknyter till ett specifikt skolämne, ett skrivningsämne där eleven i stort sätt skall redogöra för sina fackkunskaper. Min förhoppning är att elevernas egna åsikter och attityder skall vara mer sanningsenliga i de skrivningar där ämnet är mer fritt och inte fackämnesbundet. Jag har gjort en genomgång av samtliga ämnen under den aktuella perioden och har valt ut ett fåtal ämnen där jag tror att uppsatserna författade av flickor respektive pojkar skulle vara givande att jämföra.¹⁵ Nedan följer en förteckning över dessa ämnen, ordnade efter områden:

• *Hemmet och skolan*

- *hemmet och ungdomens fostran*

ht 98: Kamratlivet och dess uppfostrande betydelse

vt 09: Betydelsen av att äga ett hem

vt 13: Hemmets värde under uppväxtåren

ht 16: Skolungdomen och föreningslivet

vt 25: Ungdomens självuppfostran

• *Bildningsfrågor*

- *Skilda studiers bildningsvärde*

ht 00: Ändamålet med historiska studier

vt 10: Naturvetenskapens betydelse för allmänbildningen

• *Kvinnorörelsen*

ht 84: Finnes det mellan mannen och kvinnan med avseende på deras anlag och begåvning någon olikhet, som tyder på att en olika verksamhetskrets är dem anvisad?

• *Gymnastik och idrott*

¹⁵ Förteckningen över ämnen har jag funnit i *Så skriver man A i modersmålet: 50 A-uppsatser i studentexamen 1946-1958 med kommentarer och systematisk förteckning över ämnen för svensk uppsats 1864-1958*, 1959, red. av. John Landquist

ht 02: Om lekar och sport samt deras uppfostrande betydelse

vt 12: Betydelsen av ett sunt idrottsliv

vt 15: Om fysisk fostran

Elevföreningsprotokoll

Det är även tänkbart att komplettera ovan nämnda källmaterial med protokoll från elevföreningar. Detta material skulle då även kunna användas för att som ett komplement ge ett elevperspektiv på samundervisningsdebatten, då elevföreningarna var ett forum där detta debatterades.¹⁶ Detta material har jag än så länge inte haft tid att sätta mig in i, men det bör vara givande att studera utifrån mina frågeställningar. Tilläggas bör även att Björn Norlins pågående forskningsarbete säkerligen kommer att kunna lägga en god grund för mina studier på detta område.

Teori

Genus

I min studie har jag för avsikt att lägga stor vikt vid Yvonne Hirdmans teorier om genussystem och genuskontrakt.¹⁷ Min hypotes är att jag i mitt källmaterial skall kunna finna goda exempel på såväl könets dikotomier som hierarkier. Dikotomierna borde vara synliggjorda genom tydliga avgränsningar i fråga om kvinnliga och manliga arenor, ämnesområden och livsuppgifter. Hierarkierna å sin sida borde i källmaterialet bli synligt genom hur olika flickor och pojkars förutsättningar och domäner värderas av såväl dem själva som av det motsatta könet. Upprätthållandet av dessa dikotomier och hierarkier skulle kunna knytas till Hirdmans begrepp genuskontrakt, genom att de upprätthålls av båda könen. Hirdmans teorier om genussystem och genuskontrakt går också att med framgång knyta till Bourdieus teorier om de hierarkier som råder mellan könen.¹⁸

¹⁶ Se t.ex. Sundkvist, 2006

¹⁷ Hirdman, 1988

¹⁸ Bourdieu, 1999, *Den manliga dominansen*. Se även Moi, 1994

Kapital

Min studie skulle även kunna kopplas till några av Bourdieus teoretiska begrepp: kapital, fält och strategier. I fråga om att studera elevernas skilda kapital skulle man kunna göra en jämförelse mellan flickläroverkseleverna respektive gossläroverkseleverna, detta skulle då kunna finnas med som en bakgrund till analyserna av elevernas texter. Exempel på sådant som skulle kunna ligga till grund för en studie av elevernas kapital är faktorer som föräldrarnas bakgrund, yrke och ställning i samhället (socialt kapital). För att studera elevernas kulturella kapital kunde man exempelvis jämföra vilka litterära verk eller andra kulturella fenomen (teaterföreställningar, tidningar, musik) som eleverna själva lyfter fram i uppsatser och elevtidningar. Kapitalbegreppet skulle även kunna kopplas till analysen av hur skilda skolämnen uppfattas och värderas.

Utbildningsrummet

I och med att jag har för avsikt att studera elevernas egna ageranden har kommer jag att använda mig av begreppet rum istället för fält, då eleverna inte utgjorde en del av utbildningsfältet. Dock var eleverna aktiva som aktörer i utbildningsrummet, och detta skulle kunna kopplas till min analys. Särskild vikt skulle jag kunna lägga vid att studera en eventuell förändring över tid. I och med att flickors undervisningsvillkor förändrades under perioden borde man även kunna se hur detta påverkar utbildningsrummet. Hur påverkades elevernas egna attityder till undervisningen av det faktum att flickskolorna gick från att vara en marginell del av utbildningsrummet till att bli en integrerad sådan?

Strategier

Vid studiet av flickor respektive pojkar som aktörer i utbildningsrummet har jag för avsikt att studera deras skilda strategier. Man kan anta att det för flickor vid denna tid handlade om att få sig själva att avancera i rummet, att förbättra sin position; samt att det för pojkarnas del snarare handlade om att försvara sin position. Det är även tänkbart att flickor och pojkar agerade utifrån att kunna specialisera sig i utbildningsrummet, exempelvis genom att flickor bevakade vissa studieområden och pojkar nischade sig gentemot andra. På så sätt borde man genom olika intresseområden ha kunnat hålla flickläroverkens respektive gossläroverkens elever i vissa avseenden separerade från varandra i utbildningsrummet.

Debatten - teman

I den offentliga debatten kring samundervisning kan man tydligt urskilja ett antal teman rörande pojkar och flickors förutsättningar för sådan undervisning. Nedan presenterar jag dessa teman så som de diskuterades offentligt, med kommentarer om vad jag har för avsikt att särskilt analysera ur elevperspektivet.

Sedlighet

Tvårt emot vad man lätt skulle kunna föreställa sig användes sedlighetsargumentet inte i särskilt stor utsträckning när det gällde att argumentera mot samundervisningen. Enstaka debattörer framhävde dock sin oro över att ”steget mellan ridderlighet och kurtis ej var långt.”¹⁹ Detta argument verkar dock inte ha fått särskilt stort genomslag. Tvärtom framhöll debattörer istället de fördelar som skulle kunna vinnas i fråga om relationen man- kvinna i det fall då samundervisningen blev ett faktum. Så menade exempelvis ryttmästare Richert von Koch vid ett skolmöte 1876 att samuppfostran skulle föra med sig uteslutande positiva följder. von Koch menade att genom att pojkar och flickor på ett tidigt stadium lärde känna varandra motverkades ”romantiska griller”, och att ”en tidig ömsesidig bekantskap förberedde lyckligare äktenskap.”²⁰ Även August Strindberg var av samma uppfattning när han gav sig in i debatten i och med sitt förord till *Giftas* (1884): ”skolorna skola vara gemensamma för gossar och flickor, så att de båda könen tidigt lära känna hvarandra, och icke som nu, att gossarne gå och inbilla sig att flickorna äro englar, och flickorna tro att gossarne äro riddare. Härigenom undvikas äfven alla dessa fantasiens och brådmogenhetens stumma synder, hvilka hafva sin grund i isolering.”²¹ Samundervisningen kunde alltså, som i detta fall, användas som ett argument *för* sedlighet.

I fråga om elevernas perspektiv i denna fråga har jag för avsikt att se på deras inställning till egna heterosociala relationer och särskilt i förhållande till skolsituationen. Min intention är att ur källmaterialet göra en uttolkning av elevernas egna förhållningssätt till relationen mellan pojkar och flickor, samt deras föreställningar och förväntningar på det motsatta könet. Vilka attityder fanns bland eleverna själva? Såg flickor och pojkar olika på ”ridderlighet och kurtis”? Påverkades eleverna i sin skolsituation av heterosociala

¹⁹ Nordström, 1987, s. 36

²⁰ Nordström, 1987

²¹ Strindberg, 1884

förhållanden? Hur värderar de dessa relationer i förhållande till övriga? Fanns de åsikter om elevers sedlighet som blev synliga i den offentliga debatten även representerade bland eleverna själva?

Begåvning

Att flickor och pojkars begåvning skilde sig åt var ett argument som frekvent fördes fram i debatten. 1866 tillsattes en flickskolekommitté, vars uppgift var att undersöka om statliga flickskolor skulle inrättas. Den text som kommittén presenterade lyfter fram ett antal aspekter på frågan om kvinnlig respektive manlig begåvning; exempelvis poängterades att kvinnor var bättre på att förstå det enskilda och konkreta, medan mannen å sin sida hade lättare att förstå det abstrakta och det ”allmänna i tingen.”²² Vidare presenterade kommittén ytterligare åsikter om kvinnans begåvning: ”Hon kunde hysa medlidande, var beredd till hjälp och uppoffring, men var mindre konsekvent än mannen och kunde t o m begå lagöverträdelser om känslan och medlidandet fick styra hennes handlande.”²³ I kommitténs ögon var kvinnans begåvning sålunda av mer emotionell art, hennes främsta förtjänster bestod av ett empatiskt handlande. Liknande åsikter kom att framföras i många senare debatter där samundervisningen debatterades. I en debatt år 1886 diskuterades även vilka konsekvenser könens skilda begåvningar skulle komma att få för den konkreta undervisningen, och det framfördes även åsikter om att det skulle kunna behövas en vetenskaplig utredning om ”den kvinnliga intelligensens underlägsenhet.”²⁴ På detta sätt uttrycks alltså en tydlig värdering om kvinnors begåvning, även om en majoritet av debattörerna i just denna debatt var för samundervisningen.

Min förhoppning är att jag i mitt källmaterial skall kunna finna uttryck för elevernas syn på den egna begåvningen, och kanske även det motsatta könets begåvning. Fanns det någon motsvarighet i elevernas eget medvetande till de skillnader i begåvning som fördes fram i samundervisningens debatter? Jag har särskilt för avsikt att studera vilka typer av begåvning som värderas högt av flickor respektive pojkar. Sådana värderingar bör man kunna finna vid en noggrannare analys av elevernas texter, framför allt i studentskrivningar och elevtidningar. Det kan även vara givande att studera dessa texter på en mer retorisk nivå. Vilka ordval använde flickor respektive pojkar då de diskuterade begåvning och intelligens? Om flickor exempelvis hade en tendens att obetydliggöra betydelsen av sin egen begåvning

²² Nordström, 1987, s. 32

²³ Ibid.

²⁴ Nordström, 1987, s. 44

genom användandet av diminutiva eller värdeladdade ord, är det något som skulle gå i linje med forskning om kvinnlig retorik. I studiet av aspekten ”begåvning” skulle man även kunna titta på elevernas inställning till olika skolämnen. Runt sekelskiftet 1900 fanns en gradvis övergång från en skola där latin- och språkämnen värderades högst, till en skola där de naturvetenskapliga ämnena ansågs viktigast.²⁵ Blir denna förändring även synlig i mitt källmaterial i fråga om elevernas egna värderingar och attityder till de olika ämnena? En hypotes skulle kunna vara att i takt med att språkämnen förlorar status byter det även domän och blir mer dominerande på flickläroverken, vilka var mindre inriktade mot naturvetenskapliga ämnen.²⁶ När naturvetenskaperna blir elitämnen degraderades språk till att bli kvinnoämnen.

Livsuppgifter

Under 1800-taket skedde en tydlig övergång i synen på flickors bildning och utbildning. Från att flickors främsta uppgift hade varit att behaga män och ha en salongsbildning, skedde nu en förskjutning mot den praktiska bildningen. Flickor skulle skolas till att bli goda husmödrar. Den allmänna uppfattningen vid denna period var att kvinnors främsta uppgift i livet var att sköta ett hem, och att mannens²⁷ var att tjäna landet. Sådana tankegångar lades oftast fram i debatterna om samundervisning. Ett exempel på detta är debatten 1886 där professor W C Brögger argumenterade för att kvinnors främsta uppgifter inte var i ”staten” utan i hemmet, och att undervisningen också skulle anpassas därefter.²⁸ Generellt går det också att i läroplanerna se en tydlig linje beträffande elevernas skilda livsuppgifter.²⁹ Dock får man inte glömma det faktum att det var under denna period som kvinnor började få tillträde till arbetsmarknaden som tjänstemän, något som kom att få en avgörande betydelse för synen på flickors utbildning, då den blev ”en samhällsfråga, som inte längre kunde sopas under mattan.”³⁰ Redan 1866 års flickskolekommitté resonerar kring kvinnans nya uppgifter i samhället, men ur perspektivet att enbart de kvinnor som inte passar för de traditionellt kvinnliga uppgifterna var lämpade att söka sig till arbetslivet. Den kommitté som tjugo år senare kom att utreda flickskolorna hade liknande åsikter i ämnet, och framhävde kvinnoöverskottet som ett av skälen till att kvinnor fick ge sig ut i arbetslivet. Dock lades en

²⁵ Lövenheim, 2006

²⁶ Kyle, 1972, kapitel VIII

²⁷ ”mannens” här i betydelsen mannen med studentexamen

²⁸ Nordström, 1987, s. 43

²⁹ Florin & Johansson, 1993, s. 124

³⁰ Ibid, s. 122

tanke fram om att kvinnor faktiskt kunde känna sig kallade till utbildning, till skillnad från tidigare kommittés utredning. I förlängningen kom detta alltså att användas som ett av argumenten för att ge kvinnor tillträde till högre utbildning. Trots detta var lärarinneyrket det enda som togs upp i utredning, som lämpligt för kvinnor.

Frågan är då på vilket sätt detta upprätthölls av eleverna. Allt pekar på att dikotomin mellan manliga och kvinnliga domäner var mycket tydlig i de olika läroverken, men var eleverna medskapande till denna i fråga om livsuppgifter? Hur värderades olika livsuppgifter av flickor respektive pojkar, och hur såg de på syftet med den egna utbildningen? En aspekt som jag är särskilt mån om att lyfta fram är frågan om kvinnans traditionella respektive nya uppgifter i samhället. Hade även flickorna själva inställningen att yrkeslivet enbart passade för dem som inte lämpade sig för familjelivet, eller av annan anledning inte kunde ta plats på familjelivets arena? Vid en jämförelse med pojkarnas inställning i frågan bör man kunna belysa aspekter i emancipationsfrågan kring radikala kontra reaktionära tankegångar och ideal hos läroverksungdomarna. Jag har också för avsikt att närmare utreda vilka yrken som nämns av flickor respektive pojkar i fråga om tänkbara framtida yrken för såväl kvinnor som män. I fråga om flickors och pojkars skilda livsuppgifter bör examensskrivningarna från 1884 kunna erbjuda ett fullödigt material. Skrivningsämnet *”Finnes det mellan mannen och kvinnan med avseende på deras anlag och begåvning någon olikhet, som tyder på att en olika verksamhetskrets är dem anvisad?”* ligger helt i linje med tidens debatter, och indikerar även att det var en fråga som var närvarande i undervisningsrummet. Min intention är att använda dessa skrivningar som primärt källmaterial i fråga om just detta tema, men självklart har jag även för avsikt att komplettera detta material med elevtidningar, då dessa kan erbjuda relevanta texter.

Fysik

Ett av de mest konkreta problem som diskuterades i samundervisningens debatter var frågan om flickornas fysiska förutsättningar för undervisning. Den allmänna uppfattningen var att flickornas adolescens påverkade deras fysiska hälsa i så hög grad att deras intellekt försvagades, och flickors bristande fysiska hälsa användes sålunda som ett argument mot en med pojkarna likvärdig utbildning. Vid flickskolemötet 1879 formulerades problemet på följande sätt: *”Erfarenheten torde ännu icke ha hafva afgjort, huruvida qvinnan till följd af*

*sin svagare fysik, kan stå ut med lika mycket andligt arbete som mannen.*³¹ Det fanns även riklig forskning på ämnet, både nationell och internationell, som stödde tesen och underströk det faktum att skolflickor ofta hade en svagare hälsa. Denna tes återkom sedan konsekvent i samundervisningsdebatterna, bland annat i de diskussioner som fördes av 1885/1886 års flickskolekommitté. I denna debatt stödde man sig till stor del på Axel Keys omfattande undersökning av hälsotillståndet hos över 3000 flickskoleelever. I denna undersökning står det klart att en stor del av flickorna var sjukliga. Keys egen uppfattning var att flickornas sjuklighet kunde finna sin förklaring ”i hela uppfostringssättet för flickorna, och i den efter mönstret af gosskolorna gjorda anordningen af flickskolorna.”³² Gunhild Kyle utvecklar vidare en förklaring till skolflickors svagare hälsa: ”Tidens uppfostringsprinciper för flickor: mycket stillasittande inomhus och strängt begränsad kroppsrörelse utomhus, opraktiska och hindrande kläder och därtill bristfälliga hygieniska förhållanden måste ha påverkat den kvinnliga fysiken negativt.”³³

Jag kommer i mitt arbete försöka finna källor som berör hälsa, fysiska förutsättningar och fysisk aktivitet. Flickors bristande hälsa var ett problem i den offentliga debatten, men i vilken utsträckning var det ett reellt problem för flickorna själva, i den mån att de lät göra uttryck för detta i elevtidningar och skrivningar? En eventualitet är att flickornas fysiska ohälsa över huvud taget inte kommer till uttryck i det material jag har valt att undersöka. Om så är fallet har jag för avsikt att istället koncentrera mig kring eventuella yttranden kring *hälsa* och *fysik*. Under perioden för min undersökning rådde ett ”allmänt spirande intresse[t] för sjukdomsprofylax och samhällshygien i stort.”³⁴ Detta borde – förhoppningsvis- borga för att jag i mitt källmaterial skall kunna finna yttranden eller diskussioner som berör detta. Ytterligare en aspekt man skulle kunna undersöka är hur flickor och pojkar upplevde arbetsbelastningen i skolorna, då detta i allra högsta grad skulle kunna användas för att belysa elevperspektivet på fysisk och psykisk ohälsa kopplat till läroverken. I mitt källmaterial bör jag även kunna ha stor nytta av de studentskrivningar som berör ämnena gymnastik och idrott. Min förhoppning är att jag i detta material skall kunna se vilka attityder som flickor respektive pojkar hade till fysiska aktiviteter, samt även vilka specifika idrottsgrenar eller utövanden av idrotter som nämns av eleverna.

³¹ Berättelse om det första allmänna Flickskolemötet i Stockholm (...) 1881, s. 65

³² Key, 1891, s. 44-45

³³ Kyle, 1972, sidan 111

³⁴ Herlitz, 1941, s. 34

Sammanfattande avslutning

I tidigare forskning har de kvinnliga elevernas perspektiv varit frånvarande. I min avhandling har jag dock för avsikt att lyfta fram och jämföra såväl flickskoleelever som gossläroverkselever utifrån deras attityder kring de teman som togs upp i den offentliga debatten kring samundervisning. Min förhoppning är att detta skall kunna belysa de kulturella genusprocesser som utvecklades inom flick- respektive gossläroverken. Då flickläroverken i mångt och mycket var frikopplade från staten har de ofta setts som förnyare av pedagogiken. Utifrån det faktum att flickläroverken var autonoma bör de kvinnliga elevernas attityder i förhållande till den manliga kunna säga något om den specifika kultur som var rådande vid såväl flickläroverk som gossläroverk. Var flickläroverken mer progressiva än gossläroverken i fråga om genus, eller upprätthölls genuskontrakten i lika stor utsträckning på såväl flick- som gossläroverk? Utifrån mitt källmaterial hoppas jag även kunna belysa frågan om i vilken utsträckning flickor och pojkar vid läroverken var medskapande till sina egna förutsättningar och placeringar i samhället.

Litteratur

Referenslitteratur till denna avhandlingsplan, samt för avhandlingsarbetet övrig relevant litteratur.

- Berggren, Henrik, *Seklets ungdom: retorik, politik och modernitet 1900-1939*, Stockholm, 1995
- Bourdieu, Pierre, *Konstens regler*, Stockholm, 2000
Den manliga dominansen, Göteborg, 1999
- Florin, Christina & Johansson, Ulla, ”Där de härliga lagrarna gro” – kultur klass och kön i det svenska läroverket 1850-1914, Stockholm, 1993
- Frangeur, Renée, 2007, *Pojkar, pli och pedagogik. Vanart och manligheter på Bonaanstalten 1905-1948*, Falun
- Gilje, Nils & Grimen, Harald, *Samhällsvetenskapernas förutsättningar*, Göteborg, 1995
- Herlitz, Carl Wilhelm, *Undersökning rörande den svenska skolungdomens arbetsbörda och därmed sammanhängande problem*, Göteborg, 1941
- Herrström, Gunnar, *1927 års skolreform: en studie i svensk skolpolitik 1918-1927*, Uppsala, 1966
- Hirdman, Yvonne, ”Genussystemet – reflexioner kring kvinnors sociala underordning.” i: *Kvinnovetenskaplig tidskrift*, nr 3, 1988
- Johannesson, Erik, Den heliga familjen: Om borgerlig familjekult under 1800-talet, i Norman, Hans: *Den utsatta familjen: Liv, arbete och samlevnad i olika nordiska miljöer under de senaste tvåhundra åren*; Kristianstad, 1983
- Johannisson, Karin, *Den mörka kontinenten: kvinnan, medicinen och fin de siècle*, 1994
- Johansson, Ulla, *Normalitet, kön och klass: liv och lärande i svenska läroverk 1 927-1960*, Stockholm, 2000
- Key, Axel, *Om pubertetsutvecklingen och dess förhållande till sjukligheten hos skolungdomen*, Stockholm, 1891
- Kolbe, Gunlög, *Om konsten att konstruera en kvinna: retoriska strategier i 1800-talets rådgivare och Marie Sophie Schwartz’ romaner*, Göteborg, 2001
- Kyle, Gunhild, *Svensk flickskola under 1800-talet*, Stockholm, 1972
- Kyle, Gunhild & Qvist, Gunnar, *Kvinnorna i männens samhälle*, Stockholm, 1972
- Landqvist, John, *Så skriver man A i modersmålet. 50 uppsatser i studentexamen 1946-1958 med kommentarer och systematisk förteckning över ämnen för svensk uppsats 1864-1958*, Stockholm, 1959
- Larsson, Maja, *Den moraliska kroppen: tolkningar av kön och individualitet i 1800-talets populärmedicin*, Uppsala, 2002
- Lundahl, Lisbeth, *I moralens, produktionens och det sunda förnufts namn: Det svenska högerpartiets skolpolitik 1904-1962*, Lund, 1989
- Lundgren, Ulf P & Lindensjö, Bo, *Utbildningsreformer och politisk styrning*, Stockholm, 2000
- Lövheim, Daniel, *Att inteckna framtiden - läroplansdebatter gällande naturvetenskap, matematik och teknik i svenska allmänna läroverk 1900-1965*, Uppsala, 2006
- Mitterauer, Michael, *Ungdomstidens sociala historia*, Göteborg, 1991
- Moi, Toril, ”Att erövra Bourdieu”, i: *Kvinnovetenskaplig tidskrift*, nr 1, 1994

- Nordström, Marie, *Pojkskola, flickskola, samskola: samundervisningens utveckling i Sverige 1866-1962*, Lund, 1987
”Från särundervisning till samundervisning – biologi och medicin, pedagogik, politik eller ekonomi? Motiven för en övergång till samundervisning – en historisk översikt” i: *Utbildningshistoria 1996 – årsböcker i svensk undervisningshistoria*, Uppsala 1996
- Norlin, Björn, *Det bildande nöjet – bildning och självfostran i 1800-talets och det tidiga 1900-talets gymnasieförening*. Avhandlingsmanus, 2006
- Richardson, Gunnar, *Kulturkamp och klasskamp – ideologiska och sociala motsättningar i svensk skol- och kulturpolitik under 1880-talet*, Göteborg, 1963
Svensk utbildningshistoria, Lund, 1999
- Sjöstrand, Wilhelm, *Pedagogikens historia III:2 – utvecklingen i Sverige under tiden 1809-1920*, Lund, 1965
- Skog-Östlin, Kerstin, *Att bryta nu mark – kvinnors bruk av läroverkslärarutbildning omkring 1900*, Örebro, 2005
- Sundkvist, Maria, *Klassens klasser: gymnasieföreningar i läroverk och gymnasieskolor 1846-1966*, Stockholm, 2006
- Tinkler, Penny, *Constructing girlhood: popular magazines for girls growing up in England 1 1920-1950*, London, 1995
- Tjeder, David, *The power of character: middle class masculinities 1800-1900*, Stockholm, 2003
- Wennhall, Johan, *Från djäkne till Swingpjatt. Om de moderna ungdomskulturernas historia*. Uppsala, 1994
- Wennerholm, Staffan, *Framtidsskaparna: vetenskapens ungdomskultur vid svenska läroverk 1930-1970*, Uppsala, 2005

Internet:

http://www.umu.se/histstud/personal/norlin_bjorn.htm (hämtad den 19 november 2007)